

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора філософських наук, професора

Голубович Інни Володимирівни

на кваліфікаційну роботу Козобродової Діни Михайлівни

«Самоорганізація як предмет соціально-філософського аналізу»

***подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії***

Дисертація Д. М. Козобродової, яка подана на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук до спеціалізованої вченої ради Д 41.053.02 при Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», присвячена вкрай значущій і актуальній для вітчизняної та світової філософсько-наукової та соціогуманітарної думки проблематиці самоорганізації суспільства. Самоорганізація сьогодні є невід'ємним елементом категоріально-понятійного поля соціогуманітарної сфери постнекласичної науки (постнекласики), філософії і методології науки, що є втіленням еволюції наукових уявлень про складні, здатні до самоорганізації середовища й системи, філософію і методологію їх дослідження. Здобувач слушно наголошує: аналіз поняття самоорганізації в гуманітарному пізнанні доводить, що його застосування та використання було зумовлене розширенням синергетики зі сфери природничих наук у сферу соціогуманітарних. При цьому, синергетика набула статусу загальнонаукової дослідницької програми, яка реалізує принципи, норми та ідеали постнекласичного етапу розвитку наукового знання. Розвиток соціальної синергетики та теорії соціальної самоорганізації довів важливість і необхідність застосування синергетичних концептів і моделей для дослідження соціокультурної реальності. Разом з тим, для пояснення основ теорії соціальної самоорганізації, слід звернутися до природничо-наукової

сфери (до фізики, хімії, біології), в якій теорія самоорганізації зародилася, де її було успішно застосовано для дослідження різноманітних природних явищ. Таке звернення допоможе виявити витoki теорії самоорганізації та проаналізувати особливості процесів самоорганізації у соціокультурній реальності. Цей процес становлення і формування динамічного багатогранного, подекуди суперечливого дискурсу самоорганізації, виділення в ньому проблемно-дисциплінарного поля соціальної самоорганізації та соціальної синергетики потребує глибокого соціально-філософського аналізу. Саме таке наукове завдання «соціально-філософського осмислення еволюції поняття самоорганізації в соціогуманітарній сфері» ставить перед собою Д. М. Козобродова (див. с. 7 тексту дисертації). Особливу актуальність та значущість дисертаційній роботі надає звернення авторки до аналізу «дискурсу самоорганізації» у міждисциплінарній площині вітчизняного соціогуманітарного знання, до осмислення відповідних інтелектуальних пропозицій українських соціологів, психологів, педагогів і культурологів, до рецепції становлення Українського синергетичного співтовариства, та його потужної одеської гілки, перш за все, школи І. В. Єршової-Бабенко, до якої належить сама дисертантка (див. підрозділи 3.2. і 3.3.). Дина Михайлівна, на мій погляд, доволі успішно виконала вкрай складне імпліцитне завдання саморефлексії власних теоретичних витоків та побудов. Тому слід позитивно оцінити проблемно-тематичний вибір Д. М. Козобродової, його актуальність та значущість для розвитку сучасної вітчизняної соціально-філософської думки.

Слід підкреслити, що кваліфікаційну наукову працю виконано в рамках планової наукової теми кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д.

Ушинського» «Інновації у сучасному соціально-філософському пізнанні» (номер держреєстрації 0111U010462)

Не викликає заперечень базова позиція здобувачки, що основним предметом досліджень у постнекласичній науці постають так звані складні системи, що самоорганізуються. У таких системах розвиток відбувається на підставі принципів випадковості, незворотності та нестійкості. Фундаментальним принципом самоорганізації таких систем є принцип виникнення «порядку через флуктуації», тобто, виникнення нового порядку й ускладнення системи відбувається через флуктуації (випадкові відхилення) станів елементів системи та її підсистем. Характерною особливістю постнекласичної науки є трансдисциплінарність, яка передбачає нове бачення природної та соціальної реальності, акцентується увага на її складності, багатомірності, мінливості та нестійкості. Тому принципи та методи синергетики знайшли застосування у соціально-філософських дослідженнях сучасного суспільства, його розвитку та еволюції.

Наукова новизна дослідження достатньо обґрунтована. Доведено, що вперше в українській соціально-філософській думці здійснено комплексне дослідження самоорганізації в соціогуманітарній сфері в роботах української філософської та наукової школи кінця XX – початку XXI століття (Українська синергетична школа); вперше показано філософсько-методологічний взаємозв'язок наукових досліджень явища та процесу самоорганізації групи українських філософів і гуманітаріїв (соціологів, психологів, педагогів, культурологів) у соціогуманітарній сфері на основі синергетики; виявлено евристичний потенціал теорії самоорганізації в сучасних соціальних дослідженнях соціальної реальності та людини, що дозволило ввести в науковий обіг новий концепт «психомірність соціальної реальності». Обґрунтовано доцільність вживання концепту «еволюція поняття самоорганізації в соціогуманітарних дослідженнях» та застосування теорії самоорганізації для дослідження розвитку українського суспільства в період соціальних змін.

Мета, об'єкт і предмет дослідження у принциповому відношенні сформульовані чітко та однозначно. Вони в стислому вигляді містять головні тематизації дисертаційної роботи.

Вибір методологічної основи дисертаційної роботи обумовлений поставленою метою і завданнями роботи, і визначається, передусім, системно-аналітичним, конкретно-історичним, історико-порівняльним та соціокультурним підходами, завдяки яким авторка змогла сформулювати, перевірити та конкретизувати систему гіпотез, серед яких конститутивну роль відіграло припущення про те, що специфіка еволюції концепту самоорганізації та його транспозиція в соціогуманітарну сферу пов'язана з гуманітарною спрямованістю філософсько-методологічних досліджень українських вчених і соціокультурними трансформаціями в соціальній реальності в цілому, перш за все, в сучасній Україні.

Тому не випадково значну увагу в дослідженні приділено оцінці особливостей наукового світогляду представників саме української наукової, філософської, методологічної «школи» (у термінології дисертантки), які здійснили розробку гуманітарного аспекту еволюції поняття самоорганізації та створили методологію дослідження й самого процесу самоорганізації складних середовищ і систем, людино-, соціо-, психомірних за своєю суттю та походженням. Авторка послідовно дослідила специфіку входження концепту самоорганізації в соціогуманітарну сферу постнекласичного знання, філософії та методології, зіставила моделі реалізації цього процесу на Заході та в сучасній Україні, що дозволило провести паралелі між філософськими ідеями, з одного боку – І. Пригожина та Г. Хакена – фундаторів уявлень про самоорганізацію в постнекласиці, а з іншого – еволюції цих ідей в уявленнях про самоорганізацію мислення та психіки людини в роботах українських філософів І. Добронравової, І. Єршової-Бабенко, соціальних систем – у працях Л. Бевзенко, І. Предборської, когнітивних – у роботах Н. Кочубей, М. Нестерової та ін.

До здобутків кваліфікаційного дослідження, які підтверджують

наукову новизну і практичну значущість необхідно віднести наступні принципові положення:

- самоорганізація у суспільстві є об'єктивним процесом, характерним для існування та діяльності складних відкритих систем, що саморозвиваються, таких як людина, її психіка, соціальна група, культура. Вона визначається чергуванням періодів стійкості (соціальний порядок) і нестійкості (соціальний хаос), що дозволяє таким системам еволюціонувати та розвиватися. Закріплене у соціальному знанні положення про те, що суспільство є такою відкритою складною системою, яка саморозвивається, постало основою для застосування до нього синергетичної методології та надало можливість розвитку теорії соціальної самоорганізації;

- теорія соціальної самоорганізації, яка ґрунтується на принципах нелінійності, відкритості, складності та нестабільності, показує, що в період соціальних криз і змін соціальна реальність, використовуючи механізми самоорганізації, прагне до встановлення порядку та цілісності на основі своїх внутрішніх ресурсів, тобто завдяки перебудові власних структур.

- Д. М. Козобродова упорядкувала низьку вихідних понять та концептів, які застосовуються в теорії соціальної самоорганізації: «соціальна ентропія», «соціальний хаос», «точка (каскад) біфуркації», «флуктуація», «атрактор», «соціальний порядок» тощо. Сам процес соціальної самоорганізації, на думку дисертантки, яку вона обґрунтовано доводить, полягає в проходженні соціальною реальністю (суспільством) декількох етапів: від зростання соціальної ентропії (початок соціальної кризи), входження системи в соціальний хаос, або в точку біфуркації, перебудова соціальної системи на основі вибраного атрактора (встановлення нового соціального порядку). Така загальна теоретична схема є справедливою для будь-якого суспільства, але в кожному випадку є важливі історичні деталі, які наповнюють цю абстрактну модель конкретним змістом. Слід зазначити, що запропонована на рівні соціально-філософського аналізу загальна схема може бути корисною для створення соціальних програм

реформування нашого суспільства державного та регіонального масштабів та довгострокових прогнозів розвитку України у її взаєминах зі світом.

Зміст автореферату відповідає змісту кваліфікаційної роботи та не виходить за межі мети, завдань і змісту дослідження. Аналіз кваліфікаційної роботи свідчить про самостійну, завершену, аргументовану, комплексну роботу, що дозволяє констатувати високий науково-теоретичний і прикладний рівень проведеного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

Разом з тим, позитивно оцінюючи кваліфікаційну роботу Козобродової Діни Михайлівни, необхідно висловити критичні зауваження та наголосити на дискусійних положеннях, що потребують роз'яснень.

1. На наш погляд, не надто вдалим є формулювання мети дослідження: «метою дослідження є еволюція категорії і теорії самоорганізації в постнекласичному соціально-філософському знанні» (с. 6 дисертації). Не зрозуміло, як «еволюція категорії» чи теорії може бути дослідницькою метою. Більш коректним було б формулювання «аналіз еволюції...», «рефлексія еволюції...», «рецепція еволюції...» тощо. В авторській версії мета дослідження та предмет дослідження («еволюція поняття теоретико-методологічних основ самоорганізації сучасного суспільства» виявляються за змістом майже тотожними.

2. Ми позитивно оцінили звернення дисертантки до вивчення доробку українських вчених, яки працюють «у методологічному полі соціокультурного підходу» (в термінології даної роботи) щодо формування міждисциплінарного дискурсу самоорганізації (соціальної самоорганізації). Однак роботі явно не вистачає поняттєво-термінологічної чіткості щодо схоларної проблематики (проблематики наукових шкіл, дисциплінарних та міждисциплінарних наукових спільнот). Авторка пише про «представників української наукової, філософської, методологічної школи», про «дослідження українських філософів і гуманітарієв кінця XX – початку XXI ст. (Українська синергетична школа)», проте конкретних контурів шкіл,

напрямків, товариств в їх регіональній специфіці, або хоча б ескізного опису дисциплінаризації і інституціоналізації вітчизняного соціально-синергетичного напрямку (напрямку дослідження соціальної самоорганізації), на жаль, ми в тексті не знаходимо. Пропонуємо звернутися до розмаїття евристично насичених відповідних досліджень останніх років у міждисциплінарній площині (наприклад, до праці відомого одеського історика, методолога науки Т.М. Попової «Дисциплінарний образ науки: підходи та поняття» (2019 р.)

3. Авторка досить часто використовує у якості так би мовити термінологічного тандему категорії «середовище» та «система», наприклад: «відкриті, надто перевантажені середовища/ системи», «еволюція середовища/системи», «властивості середовища/системи» тощо. Проте з тексту дисертації не дуже зрозуміло, які загальні риси та відмінності між двома категоріями має на увазі дисертантка в такому «тандемі», особливо у обраній соціально-філософській оптиці.

4. Дисертаційна робота значно виграла, якщо б Діна Михайлівна звернулась до проблематики автопоезису/ аутопойезису, яка є дуже близькою до тематичного регіону дослідження – самоорганізації у соціально-філософському аспекті. Нагадуємо, що цей багатозначний давньогрецький термін, перш за все, термін Аристотеля, реактуалізується в сучасному науковому та філософському знанні У. Матураною та Ф. Варелою на перетині біології та епістемології (1973 р.). Згодом Н. Луман надає аутопойезису соціологічний та соціально-філософський зміст. Він у роботі «Поняття суспільства» (1991 р.) інтерпретує суспільство як аутопойезис комунікацій. Саме поняття комунікації дозволяє мислити соціальну систему як аутопоетичну, оскільки елементарні частини такої системи відтворюються нею самою. Нажаль дисертантка не бере до уваги одне з найбільш значущих для сучасної соціогуманітаристики визначень специфіки соціальної та соціальної самоорганізації, що свідчить про певну обмеженість джерельної бази роботи.

Вищезазначені зауваження мають здебільшого дискусійний характер, свідчать про складність та різноплановість проблеми і на загальну позитивну оцінку дослідження вони не впливають, не знижують його високий науковий рівень та практичне значення. Друковані праці автора повністю розкривають всі аспекти поставленої проблеми, виявляють її актуальність та змістовну цілісність. Репрезентоване кваліфікаційне дослідження виконане на високому науковому, методологічному рівні, в ньому висвітлено основні ідеї та зміст теорії соціальної самоорганізації в дослідженнях суспільства і людини в Україні. Показано, що в українській соціально-філософській думці було запропоновано певні розробки теорії соціальної самоорганізації, які й донині мають важливе теоретичне та практичне значення. В них, на основі синергетичного підходу, розкривається внутрішня самоорганізаційна природа соціальної кризи, визначаються механізми соціальної самоорганізації, наводяться шляхи подолання соціального хаосу в момент біфуркації соціальної реальності. Значну увагу приділено аналізу людського (суб'єктивного) фактора в процесі соціальних біфуркацій.

Серед теоретичних надбань кваліфікаційної роботи можна віднести нове розуміння соціальної реальності як «психомірного середовища», визначення «психомірності соціального середовища», а також запропоновану «психосинергетичну парадигму» як основу для парадигмального зрушення в гуманітарних науках, у тому числі й у соціальній філософії, яка описує «психомірність» як провідну характеристику соціокультурної реальності, тобто суспільства, людини та культури.

Аргументовані в кваліфікаційній роботі теоретичні положення стануть вагомим доповненням в процесі викладання курсів філософії, культурології, політології, філософії освіти, інших соціальних та гуманітарних дисциплін. Представлена до захисту кваліфікаційна робота *Козобродової Діни Михайлівни* на тему «Самоорганізація як предмет соціально-філософського аналізу» поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук є самостійним, завершеним науковим дослідженням.

Автореферат за оформленням відповідає встановленим вимогам п. 13 Постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 зі змінами «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів», а його зміст повністю відображає основні наукові здобутки дисертантки.

В цілому, за своєю актуальністю, науково-теоретичним рівнем, новизною у постановці та розв'язанні проблем, тематичною спрямованістю, методологічним інструментарієм і отриманими висновками та рекомендаціями кваліфікаційна робота **Козобродової Діни Михайлівни**

«Самоорганізація як предмет соціально-філософського аналізу»

та автореферат до неї відповідають вимогам Наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» № 40 від 12 січня 2017 року та п. 10 Постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 зі змінами «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів», а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

І. В. Голубович

